

Вийалиј Александрович Шенїалински

ЗАР МЕНЕ ДА САСЛУШАВАТЕ?

Из живота Николаја Гумиљова

[...] Николај Гумиљов је оставио снажан печат у сећању својих савременика, пријатеља и непријатеља, мушкараца и жена. Али уз мноштво и разноликост сећања његов лик се не расплињава, не замагљује, као што често бива у таквим случајевима, већ напротив, постаје све јаснији.

Човек посебан и ни по чему налик на друге, живео је као да испуњава неку мисију која му је дата одозго, као да поседује посебну власт; његово повишено осећање властитог достојанства, не без извесне надмености, независност, хладан подсмех неугодама судбине, монотон, важан говор, презир према интригама и животној сујети – многима је личило на позу, уображеност и изазивало непријатност, или страх – до клецанња колена. Све је у њему било велико и чинило се прекомерно.

Два правила која је следио, и која су украшавала и усложњавала његов живот била су: „Увек ићи линијом најбољег супротстављања” и „Увек први – никако друкчије!” Свесно је себе васпитавао да побеђује страх и у томе је претеривао, до луде храбрости. Веровао је да се снагом воље може променити чак и спољашњи изглед, што му, истина, није пошло за руком, ма колико се гледао у огледалу. Сматрао је да треба живети онако како се хоће, никоме се и ничему потчињавати, али тежити ка савршенству. Никада се ни на шта није жалио.

Натчовек? Никако. При свему томе из њега је често пробијало простодушно дете: озбиљно је говорио да има само два-наест година. Дете и мудрац су у њему били органски сједињени.

Проницљив, ироничан поглед упутио му је писац Честертон приликом сусрета на једном пријему у Лондону, 1917. године, када је непрекидни монолог руског госта на француском језику својом необичношћу толико занео све присутне да га нису прекидали без обзира на почетак ваздушног напада. Ту епизоду добро памте британске славне личности не зато што су се први пут нашле под бомбашким нападом, већ и због поражавајућег контраста између „апстрактног предмета разговора и стварних бомби”. Рус је говорио без предаха – ма какве тамо бомбе!

„У његовом говору осећао се квалитет, својствен његовој нацији – квалитет који су многи покушавали да одреде и који се, просто речено, састоји у томе да Руси поседују све могуће људске таленте, осим здравог смисла. Он је био аристократа, земљопоседник, официр једног од најсјајнијих пукова царске војске, човек који је на сваки начин припадао старом режиму. Али у њему је било и нешто без чега се не може постати бољшевик, нешто што сам приметити код свих Руса које сам имао прилику да сретнем. Рећи ћу само то да када се појавио на вратима, учинило ми се да би се он сасвим природно могао удаљити кроз прозор. Није утописта, није комуниста, при чему је његова утопија безумнија од било каквог комунизма. Његов практичан предлог био је: само песницима треба допустити да управљају светом. Свечано нам је објавио да је и сам песник. Био сам почаствован његовом љубазношћу када ми се обратио као песнику-сабрату, апсолутном и самодржавном владару Енглеске. На исти начин је Д’Анунцио био доведен на италијански, а Анатоли Франс на француски престо... Убеђен је да, ако би се политиком бавили песници или у крајњем случају прозни писци, никада не би себи дозволити грешке и увек би пронашли заједнички језик. Краљеви, магнати или народне масе у стању су да се сукобе у слепој мржњи, писци нису способни за тако нешто. Управо на тој етапи новог социјалног устројства почео сам да разликујем звуке иза сцене (као што обично пишу у дидаскалијама), а затим вибрирајући хук и гром небеског рата. Пруска је, попут Сатане, избљувала ватру на велики град наших очева, и ма шта год говорили против ње, песници њоме не управљају... Тешко ми је да замислим чудније околности властите смрти од те сцене у великој кући док сам слушао безумног Руса који ми је предлагао енглеску круну.”

Заиста, тешко је разумети те Русе! Тај исти Гумиљов после бољшевичког преврата из благостања у Енглеској полетео је, не зна се зашто, кући у сам пакао, мада је могао мирно да остане у даљини. И док је причао о сусретима у Лондону, рекао је и ово:

– Разговарао сам са многим славним људима, међу њима и са Честертоном. Све је то било страшно занимљиво, али у поређењу са нашим дореволюционарним Петербургом – ипак провинција!

У априлу 1921. напунио је тридесет пет, а већ је видео и доживео за неколико живота. Син бродског лекара, романтичар, трагач за пустоловинама, неколико пута је путовао у Африку, и то не као туриста већ је као истраживач у најтежим етнолошким експедицијама одлазио на свој ризик на тешко доступна места. Херој, борац на фронту, два пута одликован крстом св. Ђорђа у рату са Немачком. Лудо храбар авантуриста, љубитељ јаких доживљаја и опасних крајности – иза њега су скоро четири покушаја самоубиства, наркотици, двобој и свашта што ми још ни не знамо. Многобројним љубавним авантурама се ни броја не зна, увек је био заљубљен као ватрени заводник, али је целог живота волео само једну жену, као верни витез. Девојке су као овце послушно ишле према њему, неке је освајао на јуриш, посвећивао им песме и остављао их, а оне су га несебично волеле – њега, који није био леп, који је врскао, са коњским издуженим лицем, косим очима и бледим дебелим уснама. Због чега? Због славе? Због талента? Због мужевности, страсти, нечег детињастог? Оне су знале. Значи, имало је зашто...

И само га је једна жена одбацила, прва која га је изневерила и прва која га је напустила – и управо њу једину је волео више од свих других – бившу жену Ањечку Горенко, касније познату као Ана Ахматова.

У јуну је боравио на Криму, куда је путовао на позив свог поклоника, песника Владимира Павлова, секретара команданта морских снага Републике, адмирала Немитца. Путовао је луксузно, у штабном вагону-салону, вратио се преплануо, пун енергије и планова. То је за њега било болдинско време, постигао је зрелост, врхунац мајсторства. Своју нову књигу хтео је да наслови „Усред странствовања земаљског”. Много је писао и објављивао, са успехом је преводио и лекторисао француске, енглеске и немачке ауторе, готово свакодневно је наступао читајући песме и држећи предавања. Признати учитељ, оснивач и вођа акмеизма (од грчког ‘акме’ – виши степен), правца којем су се придружили

Николај Степанович Гумиљов, 1913.

такви мајстори као што су Ахматова и Мандељштам. Од фебруара 1921. председник је Петроградског Савеза песника (маштао је да организује и Светски!), он сам постао је својеврсна институција, друштвени институт, центар за привлачење и васпитање песничке омладине.

Трагови те бурне активности налазили су се и у истражном предмету, међу свакаким хартијама које је за време претреса равнодушна рука једним покретом стрпала у једну тамну врећу. Али, кад откријеш такво мртво парче хартије и разгледаш га и прочиташ – оживи тренутак, појаве се лица, зазвуче гласови.

Ево једног сасвим „свежег” писма, Гумиљов га је добио пред само хапшење. На некаквим цртежима – круговима, квадратима, троугловима – крупним словима, журно:

Москва 26. јула 21.

Крестовоздвиженска уличица 9, ст. 12
„Пас” Арбат 7 тел. 1-42-86

Chere maitre!

„Вила” је отворена 11. у понедељак! Све ће ти погодно исјричајти Пјаст. Ја и јесам и нисам задовољан, стјрашно се нервирам, али мислим да ће све доћи на своје место. Чини ми се да су јуче два пара тјочкова тје стјаре кочије стјала на шине, штиа ће даље бијти показаће време. Из Пјастјове јриче и јриложене позивнице за тјекућу недељу видећеш и схвајтићеш*

* Пјаст В. А. (1886 – 1940) – песник, прозаист, књижевни критичар.

досѣа ѿоѣа из ѿроѿрамскоѣ живоѿа „Виле”, коѣа ѿек иѿио је добила ѿакву форму. Али у најскорије време она ѿреба да се ѿромени: у ѿросѿориѣи ѿосѿоѣи дивно оѿремљена сцена и дворана са 200 месѿа са ложом. Ових дана ѿочеће рад на ѿој сценѣи. Пошаљи ми свој расѿоред насѿуѿања, коѣи се односи само на ѿебе (ѿѿвоје сѿвари, већ најисане и осмишљене) – и сѿвари друѿих, од нових и сѿарих, и веома сѿарих.

Сада о насѿуѿима наших Петѿербурѿких ѿесника у Москви.

Како сѿоѣи сѿвар са доласком ѿруѣе на Крим? Желео бих да оѿанизујем вече Одојевцеве и Жорѿа. Заѿим М. Кузмина, ѿосебно. Блока, Чуковскоѣ, ѿѿвоје вече ѿакође ѿосебно. Дисѿуѿи Мајѿрхолд – Чуковски и ѿ.д. (можда А. Л. Волински).*

Буѿеѿи вечери: за сада можемо обезбедѿи од 200 000 до 350 000 за вече. У случају да скуѿимо више, увећаѿи ѿу суму за неколико ѿроценѿа.

Сви ѿѿи дивни ѿуди биће, наравно, смешѿени код мене, у мојој чувеној шуѿи...

Ту се писмо прекида, нема потписа, али ако се спроведе мало истраживање аутор се открива, а писмо попуњава занимљиву страницу у књижевном животу Сребрног века. На путу из Крима Гумиљов је у Москви био у гостима код старог познатика Бориса Пронина, до револуѿије власника легендарног кабарѣа „Пас луталица”, омиљеног места петербурѿке боѣмије. Сада је предузимљиви Пронин отворио новог „Пса” („Вилу”), на самом Арбату, и тражио подрѿку за своје подухвате.

Уз тако буран живот и јавно деловање, колико је само Гумиљов успео да напише за својих тридесет пет година! Сада Пушкински Дом завршава ѿегова сабрана дела, издање у десет томова: песме, проза, драматурѿија, преводи, књижевна критика. Живео је журећи да се оствари, као да је предосећао рани крај.

Најбоље га је познавала Ана Ахматова, она је и изрекла најважнију ствар: „Гумиљов је још непрочитан песник. Визионар и пророк. Он је предсказао своју смрт у детаље, све до јесеће траве.”

Сликар Јуриј Аненков, Гумиљовљѣв пријатељ, прича у својим мемоарима о једном случају коѣи га је поразио.

* Волински А. Л. (1863-1926) – књижевни критичар, историчар уметности.

Живео је у то време у Петрограду прилично важан тип, кога је створила власт и који је био покровитељ људи од уметности. Тај човек се звао Борис Хитманович Каплун. Без обзира на своју младост, обављао је фантастичну дужност шефа административног одељења, или извршног комитета Петросовјета, и тајно је важио за петроградског „губернатора”. За тај положај имао је да захвали простој чињеници што је био брат од стрица Моисеја Урицког, који је убрзао његову блиставу каријеру. Пошто је засео у раскошни кабинет на Дворцовом тргу, Каплун је стално измишљао оригиналне пројекте. Један од њих је био и први крематоријум у Русији, ствар насушна у време помора и глади; на то весело месташце совјетски „губернатор” је волео да води своје госте као на пикник.

И тако је на показну пробу револуционарног крематоријума Каплун повезао једном у свом мерцедесу Аненкова, Гумиљова и неку девојку, која је због мраза била умотана од главе до пете. Понашао се као гостољубиви домаћин: предложио је девојци да од низа лешева изабере онај који ће постати прва жртва незаситог огња. Девојка је у ужасу показала насумице. „Иван Сеђакин... просјак” – прочитала је на прљавај кутији од картона.

– Тако значи, последњи је постао први! – свечано је прогласио Каплун.

На путу назад девојка је добила нервни напад.

– Заборавите, заборавите на то – тешио ју је Гумиљов.

Револуција је, истина, сада хтела да са Гумиљовом учини нешто противно Каплуновом афоризму: ко је био први, треба да постане последњи.

Он је, сам, на жалост, почињао то да схвата...

Своју неприпадност, издвојеност из совјетске средине, осећао је непрестано и што је време даље текло, тим више. Многима се његово понашање чинило изазовним. И то што се демонстративно крстио пролазећи поред сваког храма, не из религиозности, већ зато што је право веровања у Бога његов слободан избор који су сада хтели да му одузму. И то што није хтео да се савије под бољшевицима и што је подвлачио да није ни црвени ни бели него је песник. Имао је, једноставно, другу разнобојну палитру, другу скалу вредности и мерила у животу. Да, није он проклињао револуцију, али је није ни славио! Није славио ни Цара, али га није ни проклињао! Да, учествовао је у културним збивањима нове власти, али му је све то временом све теже пада-

ло. Једном су га на предавању у књижевном студију Балтичке флоте морнари питали: шта помаже да се пишу добри стихови?

– Вино и жене – одговорио је Гумиљов.

Једна од првих штампаних достава против њега била је објављена у новинама *Умелности Комуна* 7. децембра 1918. г. у тексту „Покушаји рестаурације”:

„Са каквим смо напором, и то захваљујући моћном комунистичком покрету, изашли пре годину дана испод дугогодишњег терета мрачне размажено-развратне буржоаске естетике. Признајем, лично сам се осећао чио и весео током целе те године, делимично зато што су престали да пишу или да се штампају песници као, на пример, Гумиљов. И ођедном се поново с њима срећем у „совјетским круговима”... За мене је то једна од безбројних појава буђења неуморне реакције која, час овде час онде, подиже своју разбијену главу. Политичке авантуре нису успеле, неће васкрснути оснивачи, онда хајде да их се дочепамо преко уметности. Када се навикну на нашу уметност, на наше методе, убрзо ће и на наше политичке теорије. Тако размишља та притајена и не мртва, не, још не мртва, хидра реакције.” [...]

Аутор филипике поводом Гумиљова је „комесар музеја” Николај Пуњин. Проћи ће десет година и он ће постати муж Ахматове, проживеће она с њим дугих петнаест година. Природни класик са таквим левичарем у уметности! Зна ли она о тексту-достави за Гумиљова? Можда. Али нигде о томе никада није проговорила...

Како је Гумиљов дошао на нишан чекистима када је упорно држао дистанцу према људима на власти?

– Ана, убиј ме властитим рукама ако некада будем с њима имао посла – говорио је Ахматовој.

Много се говорило, слушало и судило о цинкарошима, провокаторима, издајницима, притворним пријатељима, посланим и подметнутим, наводила су се разна презимена – можда су стварно и били, али вреди ли говорити о томе кад нема никаквих очигледних доказа, вреди ли да се неко посмртно оптужи за толико тежак грех? А ево шта постоји, судећи по документима истражног поступка.

Гумиљова су почели да испитују 1. августа, при чему чекисти нису знали ни где живи, ни његово име, ни име по оцу, чак ни тачно презиме. Нису тражили познатог песника, већ неко лице нејасног имена. Гумиљов је без разлога сврстан у „Саученике”, то јест „прихефтан” је уз предмет. Његово саслушање поручио је „зам. нач. агент.” (заменик начелника агената или агентуре) Матов, који стално обавештава о свим својим акцијама главног надзорника „друга Агранова”. На многим документима појавиће се то име у десном или левом горњем углу.

И тако, 1. августа Матов организује потрагу, „даје смернице” и почиње од адреса. Доносе му три информације (за сваку је цена 3 копејке): „Гумиљов Александар Васиљевич, грађанин Арханг. губерније, 23 године, православац, даље – адреса”; „Гумиљов Дмитриј Степанович, грађ. РСФСР, 34 године, православац, адреса” (то је већ ближе, песников брат, мада је узраст нетачано наведен); и, најзад, „Гумиљов Николај Степанович, грађ. Тверске губ. Бежецки срез Павловска општина село Слепнево, 35 година, православац. Пребивалиште у Петрограду озн. дом 5/7, стан 2 на Преображенској улици”. Ту је дописано: „Више образовање”.

То је већ нешто. Пошто је размотрио податке, Матов шкраба три задатка: „Врло хитно до 11 сати ујутру донети извештај у Комисију 67 о Гумиљову Александру Васиљевичу, Гумиљову Димитрију Степановичу и Гумиљову Николају Степановичу. Веома пажљиво и прецизно установити где сада живи, чиме се бави, место службе, која губернија, ком сталезу припада, које је националности.”

И дописује: „Послати искусне отресите момке!” Ствар је, очито, од првостепене важности...

Матов задаје још један задатак: „Крајње опрезно установити ко све живи у Пантелејмоновској улици бр. 11. За тај посао послати друга Харитонова с неким од отреситих момака.” Какво је то непријатељско гнездо, како је оно повезано са тражењем Гумиљова? Поред, на углу Пантелејмоновске и Литејног булевара налазио се чувени Дом Мурузи, у ком је био смештен Савез песника...

Матов и другови су „установили да г-дин Гумиљов Николај Степанович заиста живи у Преображенској улици, дом 5/7, стан 2. Основна професија: професор, ради као предавач у Губернијском политичко-просветном одељењу”.

На тај начин је од свих тражених Гумиљова 2. августа у пољу интересовања чекиста остао само један, већ јасно означен и осумњичен...

Николај Гумиљов и Ана Ахматова са сином Љовом, 1914.

Ствар се одвијала у Дому уметности – Диску,^{*} како су звали тај чудан Нојев ковчег муза у погибељно револуционарно време. Ту, у дворцу из XVIII века, који је заузимао цео кварт између Мојке, Невског проспекта и Морске, тискала се шаролика петроградска боемија. И Гумиљов није обитавао у Преображенској, где је изнајмио стан, већ ту у бившој „свлачионици пред купатилом”, која је сада преименована у собу бр. 32 („купатило” је заузела будућа ортодоксна соцреалистичарка Мариета Шагињан, тада још естетичарка и песникиња). Његов песнички студио „Звучна шкољка” био је смештен у посебну собу, исто у Диску.

О последњем Гумиљовљевом дану на слободи зна се много – дословно из сата у сат – из разних успомена. Учитељ се дуго и надахнуто бавио својим гумиљовцима у студију, сви су седели око округлог стола и читали песме укруг. Поклонио им је своју последњу збирку *Шайор* – сваком са посебном посветом, наводећи стихове из књиге. А онда су играли жмурке, завезали су му очи, он је тумарао својим дугим испруженим рукама, и сви су се радовали, он највише. Испратио је кроз цео град младу Нину Берберову, којој је тада писао љубавне песме и којој је признао да му

* Скраћеница од: Дом искуства – Дом уметности (рус.)

је због нечега неподношљиво тужно и неће да буде сам. С њом је већ био договорен сусрет у његовом момачком стану, није издржала, похвалила се Ирени Одојевцевој, није казала о ком се ради:

– Сусрет је 5. августа у Преображенској 5, надам се да ће проћи са „5”...

Увече је код њега још свратио песник Владислав Ходасевич (занимљива коинциденција – Берберова и Ходасевић, с којима је Гумиљов провео то последње вече, убрзо ће постати муж и жена) и седели су после поноћи, домаћин никако није хтео да их пусти, био је изузетно узбуђен, стално је понављао да ће написати још много књига и да ће живети веома дуго.

– Сигурно до деведесете, никако мање...

Као да је проклео судбину.

Али хапшење се није догодило ни у то време ни на том месту, како су замислили чекисти.

Пошто очигледно није нашао преступника и кад је сазнао где тренутно борави, „сарадник за испоруку” Монтвилло одложио је операцију да не подигне сувишну буку у Диску током дана. А можда је касно пронашао траг. У сваком случају, записник претреса је састављен за нову адресу – Дом уметности. Лупање на вратима разлегло се у три сата ноћу...

„Сагласно одређеним инструкцијама, задржани су: грађанин Гумиљов Николај Сегејевич” – поново „чертовштина”, сада са именом оца! „Заплењено ради достављања у ЧК... преписка, друго ништа није нађено. Остављена засада до разјашњења...”

Ана Енгељхарт била је потпуно изгубљена и беспомоћна, пријатељицама је говорила да ју је муж смиривао, био је сигуран да ће се за њега неко заузети и да ће га брзо пустити, а она му је љубила руке. На растанку је рекао:

– Пошаљи Платона. И не плачи.

И, одлазећи, понео је Хомерову *Илијаду*...

Довезли су их у Горохову улицу. Гомила преплашеног света, отета из нормалне животне колотечине. Уобичајена процедура: регистрација, селекција. Фотографишу их, терају да попуне анкету. Гумиљов узима перо.

„Звање – *илемийћ*...”

То је најважније, то је већ и оптужба и део злочина.

„Година рођења – 1886.”

„Ближа родбина – жена, кћерка.”

„Националност – Рус.”

Запослење: „Свeйтска књижевност.” Звучи као метафора ако се не зна да је то само назив издавачког предузећа.

„Функција – члан колеџјума.”

„Припадност партији – не.”

И само једну рубрику није попунио Гумиљов, већ нека друга рука: „Ухайшен на иницијативу Ка...” и даље је неразговорно.

Ко је тај „Ка...”, желимо да знамо? Није искључено да је то сам иследник „А. Карп...” који је потписао налог за Гумиљовљево хапшење. Његово име се даље у предмету неће појавити и нестане без трага.

Неки неумољиви Карпов је у марту 1921. године, у време Кронштатског устанка, био одређен „за проверу делатности заштитних одреда у борби с дезертерима”. Није ли баш он тај „Ка...”? Управо је тај изненадни траг био следећа карика у иницијативном ланцу Лењин – Ђержински – Агранов, која је довела песника на губилиште.

Шта је преживео Гумиљов допавши у руке чекиста? Нешто мање од месец дана пре њега истим путем је прошао академик Владимир Иванович Вернадски, који је, срећом, био убрзо пуштен, али је оставио о томе запис по свежим траговима. С проницљивошћу познаваоца природних наука, Вернадски је приметио да су пођеднака „ропска осећања и код руских револуционара и код народних маса”... И даље, увек је уклањање човека из нормалног живота обавезно почињало претресом: „Количина књига доводила их је до избезумљења и негодовања. Одвратна слика варвара. Испуњавали су своју обавезу не из страха, већ по савести. Било је очигледно да су ти људи, што виде смисао у стварима, ситни грамзљивци. Док сам све то гледао у мени је расло осећање гађења... Довезли су нас у ЧК. Груби повици. Убацили су нас у собу за регистрацију у којој су већ били ухапшеници са завежљајима. Ту сам провео неколико сати. Војници нису дозвољавали разговор... Чиновници Чеке изгледају вулгарно – разговори о мамцима за дивљач, процена предмета као у антикварници, грубо удварање...”

Из Горохове, Гумиљова су, заједно са гомилом других ухапшеника, одмах упутили у Шпалерну, у Истражни затвор или ДПЗ,^{*} назван још и „Депозит”. Као и код Вернадског: „У полицијском ципу у ужасним условима, на коленима и у крилу један другом, уз грубе повике... Тежак прелазак. Испоставило се да иду нова хапшења и треба ослободити просторије...”

* ДПЗ – на руском: Дом предварительного заключенија.

Чудан је тај општи утисак – маса невиних људи, бесциљна и бесмислена страдања, раст мржње, гнева и непоштедне критичке система. Преживљавао сам осећај озлојеђености, као да ме је захватила некаква одвратна груба сила, и сва моја тежња била је да јој се не потчиним. Одлучио сам да се борим изнутра, потпуно свестан да ће напољу пријатељи учинити све.”

Сигурно се може рећи да су таква иста осећања владала и Гумиљовом, као и нада да ће тамо, иза зидина затвора, његови пријатељи-писци исто тако учинити „све”.

И није се преварио. Већ сутрадан после хапшења колеге су полетеле да помогну.

5. август 1921. год.

*Изванредној комисији за борбу против
контрареволуције и саботаже
Горохова 2*

Према присиљеним весицима у издавачко предузеће „Светска књижевност”, његов сарадник, Николај Стейанович Гумиљов, ухайшен је у ноћи 4. августа. Имајући у виду да је поменути Гумиљов одговорни уредник у изд. предузећу „Светска књижевност” и да има незавршене наручене полове, редакцијски колеџијум моли да се случај хитно испита и да се, услед одсуства инкриминисаних чињеница, Н. С. Гумиљов ослободи.

*Председник редакцијског колеџијума
Секретар*

У истражном предмету нема тог документа, али копија куцана писаћом машином, без потписа, на меморандуму „Светске књижевности” сачувала се у фонду Максима Горког, који је био директор те чувене издавачке куће...

Гумиљовљево хапшење је за све који су га знали било сасвим неочекивано. Мало ко је могао да поверује да је он био завереник. Сумњали су, нагађали, али се увек сводило на то да су Гумиљов и политика неспојиве ствари и да нема писца удаљенијег од политике од тог ватреног заступника чисте уметности. Ослобађање се чекало из дана у дан јер није могла да постоји никаква озбиљна оптужба, чинило се за дан два – и све ће нестати као ружан сан.

Међутим, истрага је ишла својим током. Гумиљовљев стан на Преображенској су 5. августа, уместо Нине Берберове, посетили чекисти, извршили претрес и запечатали. У опису одузетих докумената наводи се само преписка.

Никакве контрареволуционарне радње Гумиљов није обављао: није састављао прокламације, није организовао групу интелектуалаца. Ако не рачунамо, наравно, Савез песника и његову *Звучну шкољку*...

Тог истог августа, седмог, умро је Александар Блок, највећи песник Сребрног века. Умро је од исцрпљености и непознате загонетне болести, лишен могућности да се лечи на прави начин. И још од тога што је „престао да слуша музику”, од разочарења у револуцију коју је у почетку прихватио свом душом. Други песник, Вјачеслав Иванов, тачно је рекао: „Гумиљова су убили, а Блока је – убило”...

Блока и Гумиљова су везивали сложени односи. У нечему су чак били супарници, антагонисти, и по природи и по песничким назорима. Готово је сва песничка братија Петрограда била подељена на два супротна тора – око ова два призната мајстора. У Савезу песника 1921. година је почела дворским превратом – трон председника је уместо Блока заузео Гумиљов. Разногласје није сметало ниједном од њих на пољу литературе – пре супротно – помагало је да се осети властита снага и цена и, разуме се, при свакој оштрој полемици – да се сачува поштовање за таленат оног другог. Били су супарници али не и непријатељи.

Не зна се да ли је Гумиљов сазнао за смрт Блока, идола интелектуалаца, али је вероватно да се та вест некако пробила кроз затворске зидине. И ако је било тако, наравно да је за Гумиљова то био још један потрес.

Баш 7. августа, на дан Блокове смрти, датира запис из „Депозита”, затвора у Шпалерној, „комесара музеја” Николаја Пуњина... И требало је да се деси да је управо тај човек последњи видео Гумиљова и послао о њему последњу вест: „Кад сам се срео овде с Николајем Степановичем, стајали смо један поред другог као шашави, у његовим рукама била је *Илијада*, коју су јаднику одмах одузели...”

У затвору су се срела два Николаја којима је било суђено да буду мужеви Ане Ахматове, први и последњи, један ју је већ изгубио, други је још није добио. Такво је римовање субина...

О Пуњиновој комесарској каријери: у то време он је био члан Петросовјета, комесар Руског музеја и директор Петроградског ИЗО* (одељења ликовне уметности) Наркомпроса. Народни комесар Луначарски, борећи се за његово најскорије ослобођење, пред руководиоцем ЧК, Уншлихтом, и председником ПЧК, Семјоновим, пише да је сазнао о Пуњинском хапшењу „не само од његове жене, већ и од Вашег, веома цењеног сарадника друга О. М. Брика” и назива Пуњина „једним од главних спроводника комунизма у петроградској уметничкој средини”.

Пуњина су, разуме се, ускоро, већ 6. септембра, пустили као свог који је грешком тамо допао.

Име Осипа Брика се овде не јавља случајно. Домишљати образац судбине: чини се чудна Пуњинова блискост са салоном Брикових, чекистичким гнездом, које је тровало Ахматову, по њеном властитом признању. У недавно објављеном дневнику Пуњин признаје да је својевремено био један од љубавника Љиље Брик, међу којима су били – осим законитог Брика – најпознатији Мајаковски и чак најозлоглашенији агент, Јаков Агранов.

Управо тих дана у издању „Петрополиса” објављена је Гумиљовљева збирка песама *Вайирени сѣуб*. Из белешке на крају књиге следи да је штампана „у августу 1921. године”, новине *Живої умейносии* од 16-21 августа пишу о изласку књиге као о „догађају те недеље”. Најзначајнија, најбоља његова песничка књига, врхунац његовог стваралаштва. Књига коју он неће видети.

Многи стихови из те збирке сада се друкчије тумаче и чине се пророчким у светлу судбине која је задесила аутора.

.....
Зар мене да саслушавате сад,
А читав век од првог дана Земље
Док не дође у пламу Судњи дан,
За мене је тренутак који дремље.

.....
– Та онај сам што сни, док тама дна
Неисказано прекрива му име:
А ви сте само слаби одсјај сна,
Понекад са дна свести што се вине!

(*Душа и шело*, 1921)**

* Скр. од: Изобразитељног искуства – Ликовне уметности (рус.)

** Превод: К. Ичин.

И заиста, у светлости вечних песникових стихова чекисти изгледају само као слаби одсјај, успутни ликови његовог сна. После Агранова и „Ка...”, јавља се још једна нестварна фигура – иследник Јакобсон, који се само захваљујући своме узнику сачувао у историјском сећању. Њему 9. августа доводе Гумиљова на прво саслушање.

На почетку записника – анкета:

„... Врста занимања – *писац*

Имовинско стање – *никакво*

Политичка убеђења – *ајолиџичан.*”

„Ипак се он у политику мало размезао” – говорила је Ахматова. А можда није ни требало, било би штетно да се много разумевао? Па и писао је „што се песник јасније осећа као политички радник, тиме су за њега тамнији закони ’светог заната’”. Ипак он није био слеп и имао је свој став.

Тај став је јасно и прецизно исказао у „Писму у редакцију”, написаном по наруџби редакцијског колегијума „Светске књижевности”: „У наше тешко и страшно време спас духовне културе земље је само у раду свакога у тој области, коју је он слободно раније одабрао за себе...”

Јакобсен је очигледно био тако љубазан да је допустио свом штићенику да пошаље вест напоље, управо под тим датумом датира Гумиљовљев допис:

Из ДПЗ. Шјалерна 25, шесто оделење, ћелија 77, од Гумиљова.

Утао Басејне и улицице Ершелејева. Дом писаца. Ујравном одбору.

9. августа 1921.

Ухайшен сам и налазим се на Шјалерној. Молим вас да ми пошаљете: 1. пошљетину и веш; 2. чинију, чашу и кашику; 3. цијаре и шибице, чаја; 4. сайун, четкицу за зубе и калодонт; 5. ХРАНУ. Здрав сам. Молим да о овоме саопштите мојој жени.

Први пакет се јрима у свако доба. Остали понедельком и петком од 10-3.

С несјриљењем чекам пакет. Поздрав свима.

*Н. Гумиљов
6. одел. ћелија 7*

По свему судећи, када се нашао у затвору, Гумиљов није губио присусутво духа и био је убеђен да ће га ускоро пустити. Јер у вези с њим није било никакве кривице. Мање су позната још два дописа која је послао из затвора: не брините се, здрав сам, играм шах и ... пишем песме! Жена и одане ученице из студија *Звучна шкољка* носили су му пакете. Постоји још један доказ: књижевни критичар Јуриј Оксман срео је у логору на Колими једног од ухапшеника заједно са Гумиљовом, он му је испричао да је песник остао у заједничкој соби, одакле су га и водили на ислеђења, да је био веома чио, није веровао у озбиљност предстојећих оптужби и у рђав исход.

На Смољенском гробљу 10. августа била је сахрана Александра Блока. Писци су се дошаптавали о Гумиљову, договарали се да иду у ЧК и да га извуку уз кауцију. Код Горког су већ били, захтевали су да се енергичније заузме, и он је отпутовао у Москву да поради на томе. Михаил Кузмин је следећег дана записао у дневнику: „О Гумиљову све мрачније и страшније! Целу ноћ је без предаха читао иследнику своје песме.”

Баш ту, над Блоковим гробом је и Ахматова сазнала о хапшењу Николаја Степановича.

Превела с руског
Нега Николић Бобић

Завршетак поглавља о песнику Н. Гумиљову у следећем броју

(Преведено из књиге Виталија Шенталинског *Злочин без казне*, трећег тома трилогије *Из књижевних архива КГБ*)